

МЕНЕДЖМЕНТ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

УДК 330.131.5:658

АНДРУСЯК Наталія Олександрівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства, обліку і
аудиту, Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА

У статті розглянуто фактори які впливають на стан рівня економічної ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту на підприємствах Черкаської області. За результатами проведеного дослідження визначено шляхи підвищення економічної ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту. Запропоновано напрями адаптації існуючих стандартів якості та встановлення функціональної організації з контролю якості, які є важливими питаннями для майбутнього розвитку галузі виробництва овочевої продукції як в Україні загалом, так і регіоні.

Ключові слова: економічна ефективність, економічна ефективність виробництва, овочі відкритого ґрунту, шляхи підвищення економічної ефективності, стандарти якості, напрями адаптації.

Постановка проблеми. Підвищення економічної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції є однією з важливих економічних проблем суспільства. Від її вирішення залежить майбутній розвиток сільського господарства й галузі переробки та подальше забезпечення населення продуктами харчування. Важливі завдання в напрямі підвищення ефективності виробництва продукції стоять перед галузями економіки, які формують аграрний сектор, у т. ч. й перед овочівництвом.

Сприятливі ґрунтово-кліматичні умови в Україні створюють необхідні передумови та значний економічний потенціал для організації ефективного виробництва овочів відкритого ґрунту. Незважаючи на те, що площі їхніх посівів збільшуються, ефективність розвитку овочівництва залишається на низькому рівні. Фактором, який стримує розвиток галузі та підвищення економічної ефективності, є екстенсивний характер виробництва овочевої продукції. Тому актуальним є вирішення проблеми підвищення економічної ефективності виробництва та переробки овочів відкритого ґрунту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення теоретико-прикладних аспектів ефективного функціонування виробництва овочевої продукції та шляхів його підвищення зробили такі відомі вітчизняні вчені, як: В. Андрійчук, О. Бугуцький, В. Бойко, Г. Дмитрійчук, В. Збарський, В. Криворучко, О. Лебединська, В. Рудь, М. Рудий, П. Саблук, К. Олефір, В. Ткачук, І. Червен, А. Шумейко та ін. Проте недостатньо вивченими залишаються напрями підвищення економічної ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту на регіональному рівні.

Мета та завдання дослідження полягає в необхідності глибокого аналізу факторів, які зумовлюють результати діяльності та обґрунтування шляхів підвищення економічної ефективності на прикладі виробництва овочевих культур.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктивною умовою збільшення рівня виробництва овочів відкритого ґрунту в регіоні й показників його економічної ефективності є застосування інтенсивних технологій, які при мінімальних витратах дають максимум прибутку. Інтенсивні технології засновані на управлінні процесом формування

урожаю, який скорочує розрив між потенційною й реальною продуктивністю сільськогосподарських культур. Сутність їхня полягає в оптимізації факторів урожайності протягом усього періоду вегетації рослин. Якщо при традиційній технології матеріально-технічні ресурси забезпечуються виходячи із можливостей, які є в конкретному підприємстві, то при інтенсивній технології – потребами в них для одержання запрограмованого рівня урожаю з меншими затратами на одиницю продукції.

При впровадженні інтенсивних технологій виробникам овочів відкритого ґрунту важливо розробити комплекс організаційно-економічних заходів, які направлені на раціональне використання робочого часу працівників, матеріальних, грошових та інших ресурсів. Високу віддачу трудових і матеріально-технічних засобів інтенсивні технології забезпечують лише при додержанні усього комплексу рекомендованих заходів. Відхилення хоча б в одній ланці від загального технологічного ланцюга супроводжується не лише зниженням урожайності сільськогосподарських культур, а й зменшенням рівня окупності витрат.

В овочівництві України у 1980–1990 рр. широкого поширення набула астраханська технологія вирощування овочевих культур. Розроблена у Всесоюзному науково-дослідному інституті поливного овочівництва і баштанництва, вона дає можливість значно скоротити затрати праці, проводити догляд за посівами в оптимальні строки, зменшити витрати насіння й гербіцидів, підвищити урожайність і одержати більш ранню продукцію. Астраханська технологія включає однострічкову рядову (гніздову) схему посадки й посіву з міжряддями 140, 90 і 70 см; стрічкове внесення гербіцидів в борозни з плоским дном з одночасною нарізкою направляючих борозен; груповий спосіб посадки розсади з одночасним поливом; культивуацію посівів до появи сходів зряддями, обладнаними захисними щитками; комплекс робочих органів і культиваторів, що використовують для знищення бур'янів.

Направляючі борозни – це один з основних елементів астраханської технології. Спочатку (до початку посіву й посадки) борозни нарізають на глибину 3–7 см, а потім заглиблюють до 30–35 см. Завдяки цьому борозни практично не забиваються ґрунтом, і тому покращуються умови підживлення. Протягом усього періоду догляду за посівами і посадками вони служать надійним орієнтиром руху агрегату по полю, що дає змогу починати обробіток міжрядь до появи сходів, зменшувати ширину захисної зони рядка до 5 см (замість 8–10 см), збільшувати швидкість руху агрегату по полю. При цьому більш як на 80 % зменшуються витрати гербіцидів і вдвоє насіння, підвищується приживання розсади до 95–100 %, скорочуються затрати праці на обробіток із 170–230 до 40–70 люд.-год/га; продуктивність праці на міжрядних обробітках зростає на 40–60 %, урожайність підвищується на 15–25 % у результаті ефективного обробітку й утримання полів, чистими від бур'янів, протягом усього періоду вегетації [1, 2].

Використання астраханської технології в спеціалізованих овочівницьких господарствах України в 1980–1990 рр. дозволяло одержати високу врожайність. У наступні роки у зв'язку з погіршенням економічних умов господарювання ця прогресивна технологія стала менше застосовуватись виробниками. Проте сьогодні окремі елементи астраханської технології використовуються при вирощуванні помідорів у СТОВ “Дніпро” Чорнобаївського району Черкаської області, що свідчить про її високу ефективність.

У СТОВ “Дніпро”, де використовується інтенсивна технологія вирощування помідорів із елементами астраханської технології, показники економічної ефективності виробництва є значно кращими, ніж в ТОВ “Нива” Черкаського району, де застосовують звичайну технологію. Так, порівняно із звичайною технологією урожайність у 2016 р. була вищою на 27,6 %, затрати праці на 1 ц продукції нижчі на 9,1 %, а собівартість 1 ц помідорів – на 2,0 %. При цьому прибуток на 1 ц продукції і на 1 га відповідно вищий в 11,9 та 15,1 раза. Рівень рентабельності виробництва помідорів за інтенсивною технологією порівняно із звичайною в 2010 р. був вищим у 12,1 раза.

У сучасних умовах господарювання розроблено ряд інтенсивних технологій для обробітку овочевих культур, які базуються на мінімізації обробітку ґрунту. При цьому використовують ті види ґрунтообробної техніки (плоскорізи, фрези, комбіновані агрегати), які попереджають прискорення мінералізації гумусу та дають можливість стабілізувати екологічне середовище, мікрофауну. При використанні інтенсивних технологій важливе місце займає раціональне внесення добрив. Добрива – це один із найбільш дієвих засобів підвищення урожаю овочевих культур. Вони покращують фізико-хімічні властивості ґрунту й найбільш повно задовольняють потреби рослин в життєво необхідних елементах.

Систематичне використання добрив при обробці ґрунту і зрошенні підвищує окультуреність ґрунту, рівень його продуктивності. При вирощуванні рослин на добре окультурених ґрунтах підвищується не тільки урожайність овочів відкритого ґрунту, але й покращується їхня якість (цукристість, вміст білка, сухих речовин, вітамінів). Важливе значення для підвищення якості продукції має збалансованість мінерального живлення рослин. Внесення добрив в оптимальних дозах забезпечує приріст урожайності помідорів на 11,7–17 т/га, капусти – 10,2–15 т/га, моркви – 7,5–8,9 т/га.

Найбільший ефект від використання добрив одержують при внесенні під овочеві культури науково-обґрунтованих норм добрив (не менше 250 кг д. р. мінеральних і 30 т органічних на 1 га посівів), дотриманні необхідного співвідношення NPK і при правильному врахуванні строків та способів їхнього внесення в ґрунт. Ефективність внесення мінеральних добрив підвищується в декілька разів, якщо вони вносяться разом з органічними добривами, особливо в умовах зрошення [3]. Незважаючи на те, що за останні роки в регіоні виробники овочів відкритого ґрунту вносять добрива малими частками, досягнення окремих сільськогосподарських підприємств свідчить про високу економічну ефективність їхнього використання.

У ТОВ “Тіньки” Чигиринського району Черкаської області в середньому за період 2000–2016 рр. на 1 га овочів відкритого ґрунту було внесено 24,1 т органічних і 235,4 кг д. р. мінеральних добрив, що є близьким до науково-обґрунтованих норм внесення. Економічна ефективність вирощування овочів відкритого ґрунту в товаристві за досліджуваний період є значно вищою від середньообласних даних. Так, урожайність у ТОВ “Тіньки” становила 183,4 ц/га, що в 2 рази більше ніж в середньому по регіону. Затрати праці на 1 ц продукції на підприємстві на 20 % були нижчими, ніж в середньому по області, а виробнича собівартість 1 ц – на 32,4 %. Прибуток від реалізації 1 ц овочів відкритого ґрунту в ТОВ “Тіньки” в середньому за 2010–2016 рр. становив 560,54 грн., при рівні рентабельності 34,8 %, тоді коли в середньому в сільськогосподарських підприємствах регіону виробництво овочів було збитковим.

Із метою захисту овочів відкритого ґрунту від шкідників, хвороб і бур'янів на посівах доцільно використовувати інтегровану систему захисту рослин, яка включає комплекс взаємозв'язаних агротехнічних, імунологічних, біологічних, екологічних, хімічних і організаційно-господарських заходів. У такій цілісній системі добрива створюють фон живлення, гербіциди попереджають непродуктивне споживання бур'янами елементів живлення й води з ґрунту, фунгіциди та інсектициди захищають культурні рослини від хвороб і шкідників, дефоліанти допомагають зберегти урожай у період його формування й збору. Найбільш ефективним у боротьбі з бур'янами, хворобами й шкідниками овочів відкритого ґрунту в інтегрованій системі захисту рослин є хімічний метод. При вирощуванні овочевих культур за інтенсивними технологіями без засобів хімічного захисту важко обійтись. Так, за даними Інституту захисту рослин УААН приріст урожаю овочів від застосування хімічних засобів захисту рослин становить 20–50 ц/га [4]. У світовій практиці дуже часто в боротьбі із шкідниками та хворобами овочевих культур використовують біологічні методи, суть яких зводиться до використання природних ворогів шкідливих комах – різних комахоїдних птахів, тварин, хижих і паразитичних нематод та хвороботворних мікроорганізмів для пригнічення або

запобігання розмноженню шкідливих організмів. ТОВ “Тінки” Чигиринського району Черкаської області на посівах овочевих культур проти совки використовувало трихограму, що дозволило отримати до 6 ц/га приросту урожаю.

Важливе значення в інтенсивних технологіях вирощування овочевих культур має використання високоврожайних районованих сортів. Як свідчать дослідження, урожайність овочів відкритого ґрунту на 60–70 % залежить від сорту. В останні роки у зв'язку з тим, що різко зменшилось використання мінеральних, органічних добрив і засобів захисту рослин, сортове насіння може бути важливим фактором одержання високих врожаїв. Крім того, використовуючи сорти різних термінів досягання, можна організувати рівномірне постачання овочів протягом року на ринок і забезпечити сировиною переробні підприємства. Створені науковими установами районовані сорти овочів відкритого ґрунту інтенсивного типу мають високу урожайність, стійкі до хвороб і шкідників, придатні до механізованого збирання.

Сортовий склад овочів, вирощуваних в регіоні, потребує суттєвого поліпшення, оскільки виробниками недостатньо використовуються районовані сорти. Виробникам помідорів для вирощування у відкритому ґрунті в Україні рекомендуються такі ранньостиглі районовані сорти помідорів: Київський 139, Світанок, Утро, Агата, Дружба; з середньоранніх і середньостиглих сортів: Вікторина, Волгоградець, Любимий, Новинка Придністров'я, Салют; з середньопізніх сортів: Титан, Факел. Для огірків: Водолій, Надьожний, Ніжинський 12, Ніжинський Кубані, Ніжинський місцевий, Фенікс 640, Паркер F1, Декан. Основними районованими сортами капусти білоголової є: ранні салатні – Димерська 7, Скоростигла, Іюньська; середні універсальні – В'юга, Єленовська; середні салатні – Слава 1305, Лена та середні засоловальні – Столична, Чумиш; пізній універсальний – Віоланта та пізні засоловальні – Амагер 611, Білосніжка, Ліка, Українська осінь, Харківська зимова.

Виробникам столових буряків регіону пропонуються для вирощування наступні види районованих сортів, які мають високий потенціал біологічної урожайності, містять велику кількість сухих речовин і цукрів та мають відмінні смакові якості. На урожайність овочів відкритого ґрунту, крім сортового складу, також впливає якість насіння й розсади, які забезпечують підвищення польової схожості та отримання максимальної густоти сходів. Тому при вирощуванні овочевих культур виробникам слід звернути увагу на сорт, клас, репродукцію, вирівняність насіння, калібровку, дражування та передпосівну підготовку.

Важливим заходом, який не потребує великих затрат і підвищує урожайність овочевих культур, є дотримання сівозміни. Науково-обрунтоване розміщення культури в сівозміні підвищує родючість ґрунтів, обмежує ріст бур'янів, розвиток хвороб і шкідників. Рациональна сівозміна покращує ефективність нових сортів, добрив та інших агротехнічних заходів. Дослідження Інституту овочівництва і баштанництва УААН показують, що овочі відкритого ґрунту негативно реагують на повторне вирощування й через п'ять років їхня урожайність знижується близько на 50–60 %.

Процес концентрації овочівництва й спеціалізації господарств, який відбувається в галузі в останні десятиріччя, суттєво змінив структуру посівних площ і заставив перейти від раніше існуючих овочевих і змішаних сівозмін до овочево-кормових. Основне їх завдання – це максимальний вихід високоякісних овочів і кормів з одиниці площі при низькій собівартості та підвищення родючості ґрунтів. Багаторічні трави не тільки накопичують органічні речовини, покращують агрофізичні властивості ґрунту, але й очищують поля від бур'янів. Згідно з даними Інституту овочівництва і баштанництва УААН, конюшина однорічного використання (2 укоси) знижує забур'яненість наступних 5 полів з овочами в першу і другу ротацію сівозміни в середньому на 27 %. Трави виконують незамінну санітарну роль у знищенні збудників кореневої гнилі, нематод та інших шкідників.

В останні роки, в умовах посушливого літа в регіоні, важливою складовою отримання стабільних і високих врожаїв овочевих культур є крапельне зрошення. Зрошення забезпечує оптимальний водний режим і робить поживні речовини землі доступними для культурних рослин. Такі овочеві культури, як огірок, капуста, цибуля

досить вимогливі до вологи, а її нестача призводить до зниження урожайності та втрати товарних і смакових якостей продукції. Сучасні технології крапельного зрошення за допомогою спеціальної комп'ютерної системи постачають вологу безпосередньо до коріння в тих обсягах, які необхідні рослині.

В умовах ринкової економіки особливу увагу приділяють підвищенню якості й розширенню асортименту свіжої й консервованої продукції. Виробники овочевої продукції дотримуються стандартів якості, визначених Головним інститутом стандартизації України. Багато стандартів, які використовуються в цей момент, успадковані ще з часів Радянського Союзу, не змінювались. Українські стандарти значною мірою відрізняються від стандартів, які застосовують у Європейському Союзі та США.

Окрім застосування стандартів, які не змінювались протягом останніх років, в Україні майже не передбачено здійснення контролю якості овочів, які реалізуються на ринку свіжої продукції (наприклад, у супермаркетах чи на базарах). У Європейському Союзі контроль на ринку на предмет відповідності овочевої продукції стандартам якості здійснюється або органом влади, або контрольною організацією, яка фінансується виробниками. Остання (наприклад, Голландська служба з контролю якості (КСВ)) уповноважена Міністерством сільського господарства, а витрати контролю покриваються підприємствами, які проходять інспекцію.

Важливою передумовою покращення збуту овочів є чітко визначені та однорідні стандарти, які підлягають контролю. Супермаркети отримують прибутки від збільшення обсягів збуту, пропонуючи чисту, здорову та привабливу продукцію у гарній упаковці, а виробники отримують прибутки від збільшення обсягів збуту, пропонуючи очищену, відсортовану, красиву на вигляд продукцію. Усе більше збут диктується іміджем продукту, який значною мірою визначається тим, як виглядає продукція у місці її реалізації і як її просувають на ринок.

Підвищення якості овочів, виготовлених українськими виробниками, є однією з основних проблем сучасних виробників. На український ринок потрапляє багато привабливої імпоротної продукції, яка добре калібрована та упакована. Оскільки швидко зростаючі роздрібні мережі не можуть купувати якісну продукцію в місцевих виробників, вони часто потребують закордонної продукції (солонкий перець – з Нідерландів, кавуни – з Іспанії). Отже, адаптація існуючих стандартів якості та встановлення функціональної організації з контролю якості, є важливими питаннями для майбутнього розвитку галузі виробництва овочевої продукції як в Україні загалом, так і регіоні.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Застосування запропонованих напрямів щодо підвищення економічної ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту дасть змогу виробникам регіону збільшити виробництво овочевої продукції, покращити якість, розширити асортимент, знизити її собівартість і врешті-решт збільшити прибуток.

Список використаних джерел

1. Рекомендации по внедрению интенсивных технологий при возделывании сельскохозяйственных культур. – М.: ЦНТИИТЭН. – 1986. – С. 3–45.
2. Памятки механизаторам по астраханской индустриальной технологии возделывания овощных и других пропашных культур / ВНИИ орошаемого овощеводства и бахчеводства. – Астрахань, 1985. – 37 с.
3. Постников А. В. Химизация сельского хозяйства: производственно-практическое издание / А. В. Постников. – М.: Росагропромиздат, 1989. – 223 с.
4. Субін В. С. Інтегрований захист рослин: підручник / В. С. Субін, В. І. Олефіренко. – К.: Вища освіта, 2004. – 336 с.

References

1. Recommendations on the introduction of intensive technologies in the cultivation of crops (1986). *M.: TSNTIITEN*, 3–45.
2. Reminders to the mechanizers on the Astrakhan industrial technology of cultivation of vegetable and other tilled crops (1985). *VNIИ oroshayemogo ovoshchevodstva i bakhchevodstva. – Astrakhan'*, 37 p.
3. Postnykov A. V. (1989) Chemistry of agriculture: production and practical edition. *M.: Rosahropromyzdat, 1989*, 223 p.
4. Subin V. S., Olefirenko V. I. (2004) Integrated plant protection. *K.: Vyshcha osvita*, 336 p.

ANDRUSYAK Natalia Oleksandrivna,

PhD (in Economics), Associate Professor, Assistant professor,
Department of Economics of Enterprise, Accounting and Audit,
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky

STRATEGIC WAYS OF GROWTH OF ECONOMIC EFFICIENCY OF PRODUCTION

Abstract. Introduction. *Favorable soil and climatic conditions in Ukraine creates the necessary conditions and considerable economic potential for effective production of open ground vegetables. Despite the fact that their crop area increased efficiency of vegetable remains low. A factor that hinders the development of the industry and improve economic efficiency, is the extensive nature of production vegetable production. Therefore, it is urgent to solve the problem of increasing economic efficiency of production and processing of vegetables open ground.*

Purpose. *The purpose and objectives of the study is the need for a thorough analysis of the factors that determine the results of the activity and the reasons for the increase of economic efficiency on the example of production of vegetable crops.*

Methods. *Methods used in the article: theoretical analysis and synthesis of the test material, social and qualitative research methods, analytical - statistical method.*

Results. *The objective condition for increasing the level of outdoor vegetable production in the region and its economic efficiency indicators is the use of intensive technologies, which at a minimum cost maximize profits. Intensive technologies are based on the management of the crop formation process, which reduces the gap between the potential and real productivity of crops.*

Originality. *In modern conditions of management a number of intensive technologies for cultivating vegetable crops have been developed, which are based on minimization of soil cultivation. In this case, they use the types of soil machinery (flat cutters, cutters, combined aggregates), which prevent the acceleration of humus mineralization and make it possible to stabilize the environmental environment, microfauna.*

Conclusion. *The application of the proposed directions for increasing the economic efficiency of open-field vegetables production will enable producers in the region to increase the production of vegetable products, improve their quality, expand the range, reduce their cost and eventually increase their profits.*

Keywords: *economic efficiency, economic efficiency of production, open ground vegetables, ways to increase economic efficiency, quality standards, directions of adaptation.*

Одержано редакцією: 30.04.2017
Прийнято до публікації: 12.05.2017

УДК 65.012.8(477)

БЕГЕЙ Микола Васильович,

аспірант кафедри економіки та економічної
безпеки, Львівського державного університету
внутрішніх справ, м. Львів, Україна

ОСНОВНІ УМОВИ ТА ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ДЕСТАБІЛІЗУЮЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛІСОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано стан лісопромислового комплексу України, розкрито його структуру та встановлено основні фактори, що можуть формувати його дестабілізуючий потенціал, зокрема й такий, що негативно впливає на діяльність та економічну безпеку лісогосподарського підприємства.

Ключові слова: *лісопромисловий комплекс, лісогосподарський комплекс, лісогосподарське підприємство, дестабілізуючий потенціал, лісові ресурси, економічна безпека лісогосподарського підприємства.*

Постановка проблеми. *Діяльність лісогосподарських підприємств у сучасному бізнес середовищі здійснюється завдяки системі численних економічних, соціальних, комунікаційних, партнерських та інших зв'язків, які у сукупності утворюють те зовнішнє*